

УДК 811.161.2'367.626'282.3(477.74:282.044[282.243.7+282.247.314])

КОЛЕСНИКОВ Андрій Олександрович,

доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету; вул. Рєпіна, 12, м. Ізмаїл, 68600, Україна; тел.: +38 066 9745497; e-mail: akolesnykov2015@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8365-7598

ІМЕННИКОВІ ЗАЙМЕННИКИ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ МЕЖИРІЧЧЯ ДНІСТРА І ДУНАЮ

Анотація. *Мета* статті — описати генетичні і динамічні ознаки іменникових займенників в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю. *Предметом* аналізу є функціонування граматичних форм і значень іменникових займенників (особових, предметно-особових і питальних) в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю — специфічного полілінгвального ареалу, де новожитні українські говірки різних діалектних типів побутують подекуди понад двісті років у контакті з переважно новожитніми говірками діалектів румунської, російської, болгарської, албанської, гагаузької, циганської мов. Займенникові грами досліджено за допомогою *методи* аналізу фонозаписів діалектного мовлення — діалектних текстів та відповідей на спеціально укладений питальник, з увагою до їхніх суперечливих свідчень як джерела інформації про динаміку говірок. *Результатом* дослідження стало те, що прономінативи, співвідносні з іменниками, засвідчили значний діагностичний потенціал як маркери генетичних і динамічних типів українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю. *Висновки:* на основі здійснених спостережень над іменниковими займенниками найбільш виразно в ареалі виокремилися генетичні типи українських говірок з ознаками моногенності південно-західної діалектної основи (буковинсько-подільської, закарпатської, західнополіської), а також динамічні різновиди стійких і редукованих говірок.

Ключові слова: новожиття українська говірка, граматики, іменникові займенники, діалектний тип, генетичні маркери, динаміка.

Постановка проблеми. Іменникові займенники в українських говірках ареалу межиріччя Дністра і Дунаю виявляють високу релевантність з погляду їхньої здатності бути маркером генетичного типу говірок (чимало таких діалектних рис пов'язано з диференціацією буковинсько-подільського, західнополіського, закарпатського діалектних типів говірок з ознаками моногенності), а також їхнього динамічного типу (розрізнення говірок за часом формування, сталістю / редукованістю).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі фрагменти аналізу займенникової словозміни в досліджуваних говірках, насамперед рис відмінних від літературного стандарту, подано у працях 60-х рр. XX ст. В. П. Дроздовського [9–11] та А. М. Мука [19; 20], а також картографовано в «Атласі української мови» [2], що уможливило вивчення динаміки українських говірок ареалу. Системний опис займенників окремої української наддунайської говірки села Шевченкового Кілійського р-ну на засадах діалектної текстології з урахуванням інтегральних і диференційних елементів говірки здійснила М. С. Делюсто [8]. Однак докладної описової і лінгвогеографічної характеристики побутування іменникових займенників в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю з урахуванням їхньої генези і динаміки досі не здійснено.

Постановка завдання. Мета статті — описати генетичні і динамічні ознаки іменникових займенників в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю.

Виклад основного матеріалу. Іменникові особові займенники (*яа, ти, ми, ви, в'ін*) і зворотний займенник *себе*, лакунарний у наз. відм. в усіх стратах загальнонародної української мови, мають низку релевантних ознак в ареалі, що стосуються їх функціонування і словозміни. Загалом інтегральним, подібно до інших степових говірок [21; 22], є уживання форм множини 2 ос. *ви* (замість *ти*) і 3 ос. *во|ни* (замість *в'ін*) як пошаних форм звертання і вказівки (*яа роз^сказу|ю їм*), зокрема до батьків, які координують із відповідною формою дієслова, хоча скрізь у молодшого покоління простежується й тенденція звертатися до батьків «на *ти*»; фонетичні варіанти, пов'язані з наближенням у ненаголошеній позиції /e/ до /u/ (*ме^сне, ме^н'ї; ме^с'не, ме^н'ї; ми^с'не, ми^н'ї; ми^сне, ми^н'ї*), а подекуди й навіть звуженням їх аж до /i/ (*м'їн'ї*), як і в подільських, середньонаддніпряньських говірках [17; 18], та, як і в полтавських, подільських та інших [4; 17], наближенням і звуженням /o/ до /y/ (*то^с'б'ї, су^с'б'ї*), що відзначалося й у 60-х рр. XX ст. [9, с. 6–7; 10, с. 137, 142].

Займенник 1 ос. одн. (*яа*) має особливості у дав., місц., знах., орудн. відм. Поряд з найпоширенішою і безальтернативною у більшості говірок формою *ме^н'ї*, в окремих у дав., місц. відм. зберігаються характерні для галицько-буковинських, карпатських, подільсько-волинських [3, с. 119; 12, с. 85;] давні енклітичні й зредуковані займенники *м'ї, мн'ї* (*мама м'ї ка|зала* — Рл.1; *а м'ї ка|же* — Вс.; *мн'ї ка|зали, т'рудно мн'ї* — Пк.; *да|вали мн'ї* — Мл.), засвідчені передусім у діалектних мікросистемах (далі — ДМ) південно-західного походження, але майже

відсутні тепер у материнських [5, к. 79]. Подібна редукція ненаголошеного голосного спостережена й у знах. відм. ($m^{u|ne}$ *тато н'іс* — Пк.). Вияв деяких із редукованих форм у текстах не завжди підтверджує питальник, напр., у Пк. він подає тільки $mi^{u|n'i}$ і $me^{u|ne}$. До того ж функція форм $mn'i$, $m^{u|ne}$ як генетичного південно-західного маркера не є чіткою, адже такі форми дав. відм. ($mn'i$) як спорадичні зафіксовано й у говірках мішаного типу (Шв.) поряд з варіантами, що можна вважати результатом впливу говірок російської мови ($mn'e$), індукція яких не виключена [8, с. 119–120; 20, с. 176]. Крім того, відзначена первісність спорадичної форми дав. відм. $mn'i$ ($>mn'i$) порівняно з новішою $me^{u|n'i}$ ($mi^{e|n'i}$, $m'i^{n'i}$) [20, с. 176]. Форма $mn'i$ відома також західнополіським і підбузьким говіркам [2, т. 3, ч. 4, с. 211]; $mn'e$ — окремим степовим і слобожанським [2, т. 3, ч. 4, с. 211].

За переваги у род., знах. відм. форм $me^{u|ne}$, $me^{u|ne}$, $mi^{e|ne}$, спостережено їх локальні й спорадичні варіанти $m^{u|ne}$ і $m'e^{n'a}$. Форма род. відм. $m'e^{n'a}$, засвідчена раніше [8, с. 120], очевидно, okazionalna, викликана інтерференцією з російською мовою; подібне стосується й грамеми орудн. відм. з флексією *-ой* займенників *йа* і *себе* [8, с. 119–120], відомої для займенника 1 ос. одн. середньо- та східнополіським говіркам, деяким слобожанським [2, т. 3, ч. 4, с. 211]. Типовими ж для всіх українських говірок МДД в орудн. відм. є форми з флексією *-ойу* ($m^{no|yu}$, $so^{bo|yu}$).

Спорадичне уживання форми наз. відм. займенників *йа*, *ми* у функції род. (*што майе дев'ят' д'ітей к'ром'е йа* — Вс.; *два чув'іки і ми двойе* — Пк.) пов'язуємо з функціональною взаємодією граем і, можливо, тенденцією до аналітизму, зокрема у північнобесарабському типі. У говірках останнього, зокрема Пк., як і в материнських (стосовно форми займенника *йа*) [5, к. 78], поширені й безприйменникові конструкції з род., знах. відм. особових займенників *йа*, *ми* (*нуд мене нападає, серце захват'ує мене, мене болит жив'іт, д'іти ж були нас*) [14, к. 24], фіксовані в ареалі й раніше [2, т. 3, ч. 2, к. 81]. Іноді форми з прийменником і без варіюються в одному контексті (*йа вже забула де в мене болит / чи мене болит чи н'і* — Пк.). Якщо конструкцію *д'іти ж були нас* можна пояснити й випадінням прийменника, зумовленим темпом розмовного мовлення, оскільки її не підтверджує питальник, то більшість подібних не є трансформами, адже прийменникову і безприйменникову реалізацію род. відм. займенника *йа* розрізняє наголос, виявляє і діалектний текст, і питальник. Спорадичне безприйменникове уживання форми дав. відм. *мен'і болит'*, за частішого *у мене болит'*, було спостережено в МДД й раніше [9, с. 21]. Зараз територіальний розподіл цих конструкцій такий: род. відм. без прийменника *у* ($mi^{e|ne}$ *болит / болит' жив'іт*), окрім говірок буковинсько-подільського походження (Пк., Вс., Ну.) та тих, що знаходяться під їх впливом (Бл., Скр., Гн.), зауважений як спорадичне явище й у деяких інших (Ск., Соф., Ёл., Уд.); форма ж дав. відм. у конструкції *мен'і болит'*, відзначена дотепер, засвідчена у говірках західнополіської генези (Мп., Нс.); на місці сполучень род. відм. займенника з прийменником *на* зафіксовано частіше як варіант безприйменниковий род. відм. (*тос'ка мене нападає* — Ол.; *нуд мене нападає* — Пк., Бл., Скр., Ск., Сем.; *нуд' мене нападає* — Гн.; *нуд'га мене нападає* — НЦ, Пк.2, СЦ, Шр., Мк., Пр.БД.), а також конструкції типу *мен'і нудно, мене нудит'* тощо.

У займенників 1 ос. у говірках буковинсько-подільського походження спостережено й форми дав. відм. у функції род. відм. з прийменником і без (*забере нам каври, дураки прозивали нам* — Вс.; *заслабла мен'і ж'інка* — Пк., Ну.). Безприйменниковий дав. відм. займенника *ми* у функції безприйменникового і прийменникового род. відм. зафіксовано в ареалі й у діалектних текстах говірок мішаного типу (*вчора було ден' рож'ен'йя нам* — Шв.) [8, с. 120]. Перевірка програмою конструкції *заслабла мен'і ж'інка* виявила її найлокальнішу реалізацію в ареалі — у говірках північнобесарабського типу. Зіставлення ареальної поведінки займенника *йа* у конструкціях (*у мене болит' жив'іт* і *заслабла мен'і ж'інка*) підтверджує думку про семантичну і контекстуальну зумовленість відмінкових форм займенників.

У говірці Пк. зауважено й уніфіковані конструкції род. відм. займенників з прийменником *до* на позначення об'єкта типу *дивл'аца до мене 'на мене', н'йякого виду до него, дзвонив до мене 'мені', кажу до него 'йому'*. Сучасне територіальне варіювання цих конструкцій має такі закономірності: частіше як спорадичне явище, звичайно варіантне до безприйменникового, прийменникове уживання спостережено у говірках північнобесарабської генези (*говор'у / кажу до него* — Пк., Вс.), а також в інших ДМ (*кажу / кажу до н'ого* — Нс., Мк., Лим., Пр.Тат.; *говор'у до н'ого* — Чист., Вол.; *дивл'аца до мене* — Ол., Гн., Пк.2, Соф., Пр.Тат.).

Чимало діалектних особливостей у МДД мають і предметно-особові займенники (*в'ін, во'на, во'но, во'ни*). Наз. відм. займенника *в'ін* характеризує локалізований і спорадичний варіант *йон* (*мей крашчий йак йон*) (Рл.1), пов'язаний, очевидно, з впливом контактних російських говірок [13]. Зі слів мовців цей варіант властивий і Ол., але, беручи до уваги його непередставленість у ДТ, не виключаємо чинник ототожнення української і російської говірок, що співіснують в цьому селі. На окремі форми словозміни займенника *в'ін* в Ол. впливає властиве їй помірне акання (*йаму* — дав. відм.). Наз. відм. множ. та одн. ч. та ж. р. притаманні як периферійне і поодинокі явище форми без протетичного [в], спостережені спорадично у ДТ окремих говірок

(Шв., Бр., Мт., Пшт., Кс., Сф. та ін.). Питальник, як правило, їх виявляє рідко, напр., у Вс. відповіді на програму дають варіантні форми *о'на, о'но, о'ни*, ймовірно, гіперичної природи.

Форми непрямих відмінків ч. і с. р. предметно-особових займенників спільні для цих родів, як і в літературній мові. Для більшості говірок, подібно до інших степових [21; 22], властиві як основні варіанти форми без початкового [н] у післяприйменниковій позиції, перевага чи значна представленість форм з протетичним [н] відрізняє в ареалі говірки з південно-західною основою. Род., знах. відм. займенника З ос. ч. і с. р. в українських говірках МДД має такі територіальні варіанти: *його, н'ого* (в післяприйменниковій позиції); *його* (в післяприйменниковій позиції); *него* (в післяприйменниковій позиції); *йго* (без прийменника); *н'ого* (без прийменника). Останнє як варіант засвідчено лише в Нс. західнополіського типу, де фіксуємо також форму род. відм. множ. з приставним [н] (*них зошит*).

Форми типу *коло його / кала його* (Ол.), *до його, на його, з його* переважають у говірках з південно-східною діалектною основою (Пл., Ол.), деяких з північною (Яр.) та мішаних (Шв., Лс., Тр., Бр., Мт., Пшт., Кс., Сф.), у безприйменниковій позиції в цих говірках уживається форма *його*. У говірках найновішої формації західнополіського типу (Мп.) зафіксовано й *на його, коло його*. Форми без приставного [н] відзначають й дослідники інших українських говірок, насамперед південно-східних [18], у тому числі південнобесарабських [11; 20]. В окремих ДМ ареалу форми цієї грамеми без приставного [н] є безваріантними, що, крім програми, доводить й аналіз текстів [8, с. 122]. Уживання форм на зразок *до н'ого* у таких говірках інформує про освіченість діалектоносія. Подекуди засвідчено відносно рівноправну варіантність, напр., у СЦ: *до н'ого і до його, в н'ого і в його, коло н'ого і коло його, на н'ого і на його*, що характеризує й материнські говірки [4, с. 286].

Частіше форми з приставним [н] після прийменника уживані в ДМ південно-західної генези та різного походження новішої формації. До того ж у частині говірок буковинсько-подільського типу (Вс., Пк., Ну.) спостережено як основні варіанти архаїчні прийменникові форми *него* (*в'ід него дитина, не йди за него бо в'ін в'редний / їду бо л'убл'у* — Пк.; *у него справедл'иво, а йак у него нервов не ф'атало, до него п'ідходили, йа за него дам ек'замен* — Вс.), властиві материнським [6, к. 64] та іншим ДМ [24, с. 137], відзначені раніше у Пк. [10, с. 136], пор. [14, к. 25]. Напр., у Пк. зафіксовано форми *до него, у него* (род. відм.), *в него* (знах. відм.), *на него, без него, кругом него, за него, в'ід него*, але варіюються *коло н'ого і коло него*, а у Вс. — *на н'ого, на него і на його*. В інших говірках північнобесарабської генези (Мл., Рл. 1, Рл. 2) архаїчні форми род. відм. одн. ч. р. і с. р. (*до него*), зауважені там діалектологами¹ [9, с. 18; 10, с. 136; 15, с. 40], зафіксовані тепер украї спорадично переважно у мовленні старшого покоління, натомість форми зі спільним формантом займенника *цей* (*цего*) є стійкими як основні і досі. Домінантними в таких ДМ стають форми без приставного *н* (*в його, до його* — Рл. 1; *за його, про його, до н'ого* — Рл. 2). На користь того, що це факти динаміки вже новостворених говірок, свідчить і збіг ареалів форм *него і цего* на материнській території [6, к. 64, 58]. У говірці закарпатського типу (Пб.) зафіксовано такі варіантні форми род. відм. займенника *в'ін*: *до него і до його, коло н'ого і коло него*. В окремих говірках північнобесарабського типу (Пк., Вс.) виявлено й стягнені безприйменникові форми *йго* (*бо'йаласа йго*), варіантні до *його* і представлені в окремих говірках материнського діалекту [5, к. 84]. Спостережена раніше у Рл. 2 і Мл. [9, с. 18], а також у Пл., Пр. БД., Тат., Див. [11, с. 173], Рл. 1, Пк. [10, с. 136] реалізація *й'го*², властива окремим материнським північнобесарабським мікросистемам [5, к. 84] і тому має діагностичний потенціал у плані генези. У говірках Рл. 1, Рл. 2 і Мл. ця форма рідкісна, а в інших з названих мікросистем наразі не побутує. Не відзначено тепер і зауваженої раніше у Рл. 1 форми *йего* (*йакби йего найс'ти*) [15, с. 40].

Основним виявом дав. відм. займенника *в'ін* є форма *йо'му, йо'му*, що подекуди у ДТ може реалізуватися як і *йел'му*, що була помічена раніше, пояснена впливом російської мови та індукцією словозміни присвійних займенників *мій, твій, свій* [8, с. 121]. Питальник засвідчує також форми *й'іму* (Скр.), де [i], очевидно, — результат звуження [e]; *йа'му* (Ол.), де [a] — рефлекс ненаголошеного [o]. У деяких говірках північнобесарабської генези основним (Пк.) чи єдиним (Вс., Ну.) варіантом цієї форми є реалізація *йму* (*дав йму*), притаманна й деяким материнським говіркам [5, к. 85]. Форма *й'іму* у паралельному вжитку до *йо'му, йо'му* була відзначена у сер. ХХ ст. у говірках Рл. 2, Мл., Пл., Пр. БД., Тат. [11, с. 173]. У зв'язку

¹ В. П. Дроздовський відзначав, що в сс. Рл. 2 і Мл. «в мові представників старшого покоління переважаючими є форми з приставним *н'* в непрямих відмінках (*у н'ого, до н'ого, й них* тощо)» (в той час, як для переважної більшості аналізованих говірок типовими є форми без *н'*). «Спорадично засвідчуються тут в род. відм. одн. форми з приставним *н* перед *е* типу *у него*» [11, с. 172]. «У мові представників середнього і молодшого покоління щойно зазначених говірок форми з приставним *н'* і без нього співіснують як варіантні з приблизно однаковою частотою вживання» [11, с. 172–173].

² Цей варіант прокоментовано як такий, що виник, очевидно, внаслідок прогресивної асиміляції ненаголошеного *e*, як і в словах *Кий'іва, з'най'імо* [10, с. 136].

з генетичною спільністю говірок, де представлені такі форми, припускаємо, що з *й'їму*, *й'їго* внаслідок подальшої редукції і розвинулися на материнській чи вже на новозаселеній території *йму*, *йго*.

Домінантною формою місц. відм. в ареалі [14, к. 26] є спільна з літературною мовою на *н'ому*, проте у говірках мішаного типу та з південно-східною, північною основою переважає чи, рідше, є безваріантною форма без приставного *н* (на *й'їому* — Ол., Рл. 1, Чист., СЦ, Бл.). У деяких говірках буковинсько-подільського походження засвідчено на *н'ім*, по *н'ім* (не *дуже пон'їмала по н'ім* — Пк.) і на *н'ему* (Вс., Ну.).

У род., знах. відм. займенник 3 ос. ж. р. [14, к. 27], окрім спільних з літературною мовою форм *й'її* (без прийменника) і *нейі* (після прийменника), має й відмінні. Репрезентанти без приставного *н* після прийменника типу *до й'її*, *у й'її*, вкрай спорадично виявлені у діалектних текстах та зауважені раніше (*у й'її не^нма н'їчого*) [10, с. 145; 19, с. 197]¹, програма діагностує лише в деяких говірках новішої формації західнополіського типу, а саме Мл. (*гукнути на й'її*, *у й'її не^нма*) і ВК (*гукнути на й'їю*, *у й'її не^нма*). Питальник і тексти свідчать про послідовне вживання в більшості різнотипних говірок (Яр., Ол., Бл., Скр., Гн. тощо) форм з прийменниками з *нейі*, *до нейі*, *на нейі*, *у нейі*, а без прийменників — *знайшли й'її*.

У говірках північнобесарабської генези після прийменника за послідовного вживання форми *нейі* (в *нейі во^д'анка* — Вс.; *посм'їйаца з нейі* — Пк.), функціонує енклітична займенникова форма *йі* (*бог йі три^нмає* — Вс.; *йі роз^д'или голу* — Пк.), засвідчена в материнських та інших говірках [5, к. 87; 24, с. 138] та в південнобесарабських цієї генези (Рл. 1, Рл. 2, Мл., Пк.) [9, с. 18; 10, с. 136; 15, с. 40]. Напр., у Пк. спостережена така варіантність: з *нейі*, *у нейі* але *знайшли йі* і *й'її*. У знах. відм., що виражає прямий об'єкт, після прийменника на подекуди (Пк., Рл. 1) зафіксовано стягнену архаїчну форму *н'у* (*зав'єш'ан'їє на н'у*, *гукнути на н'у* і рідше *на нейі* — Пк.), також помічену раніше, окрім Пк. [10, с. 136], у Рл. 1 [15, с. 40], Рл. 2 [11, с. 177] і Мл. [9, с. 18; 10, с. 136], де тепер частіше *на нейі* (Мл.). Форма *на н'у*, зафіксована в новостворених [23, с. 23] та старожитніх ДМ [24, с. 138], у МДД властива й говірці закарпатського типу (Пб.).

Енклітична форма род. відм. *йі*, поширена, окрім південно-західних діалектів, у частині середньополіських і степових говірок, спорадично представлена у діалектних текстах говірок мішаного типу [8, с. 121; 19, с. 198; 20, с. 178], тому її можна вважати маркером південно-західної генези лише за послідовного функціонування в текстах говірки і вияву за допомогою питальника. Форма *на н'у* також була відзначена раніше як спорадична у наддунайських ДМ [19, с. 198], де подібні репрезентанти, напевно, ще рідші, ніж у сер. ХХ ст., принаймні питальник їх там не засвідчив.

Випадки уживання у функції род. відм. форми наз. відм. (*получайу пенс'їю / во^на ме^н'ї хва^ттайє* — Пк.) пояснюються функційною взаємодією граєм у спонтанному процесі порожнення мовлення.

Зі значенням належності у род. відм. спостережено й узгоджувані з іменником присвійні форми *нейін*, *нейна* (*нейін зошит 'її зошит'* — Нс.), що корелює із відповідними формами у материнських ДМ [1].

У дав. відм. територіально варіюються *й'її*, *й'їїї*, *йі* [14, к. 28]. Форма, спільна з літературною мовою, — нетипова для більшості говірок, у яких основна реалізація — *й'їїї* — результат індукції род. відм., як і в південно-західних говорах, звідки вона й могла запозичитися [20, с. 184]. У частині говірок ці дві форми варіюються лише за певного контексту (Мк., Пб. та ін.), напр., у Мк.: *допомо^гав й'їїї* і *й'її*, але лише *дати й'їїї*, *й'їїї с'їм год*; в інших — вона безальтернативна (Ол., Пл. тощо), що, крім питальника, підтверджує й текстовий аналіз (*ногу др'їзали й'їїї*, *й'їїї да^єте*, *нема й'їїї коли балакат'* — Пл.).

Форма *й'їїї* (іноді без варіанта *й'її*), засвідчена в інших ДМ південно-східного наріччя [12, с. 86; 22, с. 10], поширена й у говірках південно-західної генези, зокрема північнобесарабської (*помо^гав й'їїї* — Пк.; *яа й'їїї в'їти кажу* — Вс.). Так само індикатором генези цих говірок є стягнена і перенесена з род. відм. форма *йі* [5, к. 87], відзначена раніше у Рл. 1 [15, с. 40], але тепер спостережена локальніше (Пк., Ну.), напр., у Пк. основні форми *йі* і *й'їїї*, репрезентант *й'її* (*не кажу й'її за той ул'її*, *й'її наврочили*), очевидно, — результат впливу літературної мови. Форми *йі* і *й'їїї* спостережені й у Соф.

¹ В. П. Дроздовський зауважував переважання форми *й'їїї* в дав., род. і рідше — місц. відм. [10, с. 145], а А. М. Муқан відзначала лише їх наявність як паралельного варіанта і пояснила, з покликанням на Л. А. Булаховського (З історичних коментарів до української літературної мови. — Мовознавство. — Т. Х. — К., 1952. — с. 90), що таке поширення форми род. відм. ще й у функції дав.-місц. відм. відбулось у говірках унаслідок аналогії до м'якої жіночої відміни з її тотожністю форм (*землі*, *волі*) в род. відм. і дав. відм. одн. [19, с. 197]. Проте останнє лише частково пояснює уживання реалізації *й'їїї* в післяприйменниковій позиції род. відм. Виходить, що почавши вживатися у місц. відм. після прийменника, ця форма поширилася і на післяприйменниковий род. відм. Не зовсім вкладається в цю схему аналогії і збереження форми *й'їїї* у знах. відм.

Форма дав. відм., спільна з род. і знах. відм. (*й'її, йе'їо* чи *й'ї'їо*) активна у говірках новішої формації західнополіського типу, де вона може набувати й специфічної форми *й'ї'їо* (*й'ї'їо с'ім рок'ів* — ВК).

На функціонуванні місц. відм. (*на н'їй, на й'їй, на ней'ї, на й'ї'їй, на н'ї*), як і в дав., відбивається індукція род. відм., тому форма *на н'їй* у говірках МДД радше виняток, замість неї нормативною у більшості говірок є *на ней'ї* (форма, характерна для післяприйменникового род. відм. у літературній моделі). Перевага, а частіше, згідно з даними програми, й безальтернативність таких форм, стосується говірок різних типів: мішаних на південно-східній основі (НЦ, Пк. 2, Вол., Чист., Ск., Віл., Шр., Мк., Пр. БД., Пр. Тат. тощо), з південно-східною основою (Ол.), північною (Яр.) і навіть деяких з північнобесарабською (*женивса на ней'ї* — Вс.), де вона безваріантна [14, к. 29]. Натомість в інших ДМ останнього типу уживані стягнені форми (*на н'ї*), варіантні з повними (*на н'їй* — Пк.) та з тими, що є результатом аналогії до род. відм. (*на ней'ї* — Ну.).

У мікросистемах новішої формації закарпатського типу (Пб.) зафіксовано тільки *на н'їй*, а в говірках західнополіської генези, поряд з основним варіантом *на ней'ї* (Мп.) чи єдиною формою (ВК), виступає аналогічна (запозичена з род. відм. без прийменника) *на й'ї'їй*, що функціонує й у прийменниковій і безприйменниковій позиції род., знах. відм. та дав. відм. Як основна чи варіантна (Лим.) форма *на й'ї'їй* локально спостережена й у мішаних говірках (Шв.), пор. [8]. У говірці з південно-східною основою полтавського типу (СЦ) як варіант до *н'їй, й'ї'їй* і *ней'ї*, подібно до материнських ДМ [4, с. 286], зафіксовано форму *на й'їй*, що разом з *на н'їй* засвідчено і в говірках новішої формації (Плц.).

Таким чином, лінгвогеографічно [14, к. 28, 29] підтверджується індукція форми род. відм. займенника *вона* на дав. і місц. відм., але не лише безприйменникової його реалізації, хоч таке враження (про втрату залежності від прийменника і поширеність форм типу *на й'ї'їй*) і складається з дотеперішніх спостережень [10, с. 145; 15, с. 40; 19, с. 197].

Своїм територіальним варіюванням серед форм 3 ос. множ. увагу привертають грамеми род., знах., місц. та орудн. відм. У літературному стандарті род., знах. та місц. відм. у післяприйменниковій позиції використовують спільні форми (*них*), у безприйменниковій у род., знах. відм. функціонує — *йїх*. В аналізованих говірках особливості уживання відзначених форм засвідчено після прийменників (лише в Нс. західнополіського типу фіксуємо *них* без прийменника). Окрім спостережень над текстами, їх було перевірено й питальником. Південнобесарабська тенденція уживання таких форм без приставного *н* у позиції після прийменників (*до його, без йїх*), відзначена раніше [9, с. 18], зумовлює те, що аналізовані форми виявляються безальтернативно (лише *на, у, без йїх*) у деяких ДМ південно-східного та мішаного типу (Віл., Шр., Ол., Чист.), а також у говірках новішої формації західнополіської генези (ВК, Нс.).

У говірках південнобесарабського походження (Пк., Вс., Ну.), деяких мішаних з перевагою південно-західних рис (Мк.) та інших (Ск., Ёл.), а також у ДМ новішої формації закарпатського (Пб.) та північного типу (Плц.) зафіксовано лише форми з приставним *н* (*на них, у них, без них*). Водночас у говірках північнобесарабського типу (Мл., Рл. 1, Рл. 2), материнських риси в яких збережені меншою мірою, засвідчено й форми без приставного *н* (*доу йїх, за йїх* — Рл. 1, Мл.). Своєрідна кореляція генетичних і динамічних характеристик стосується й говірок північного типу. Так, на протигагу зауваженої говірці (Плц.), у Яр. переважно вживаються форми множ. без приставного *н* (*на йїх, з йїх*), як і післяприйменникові форми одн. ч. р. (крім орудн. відм.), що характерно для поліських говорів [16, с. 59].

Диференціація форм з протетичним *н* і без нього може зберігатися навіть за близького контактування говірок, пор.: у Чист. (*на йїх, у йїх, без йїх*), а у Вол. (*на них, у них, без них*).

Інші говірки характеризуються своєрідним варіюванням післяприйменникових форм (*в йїх* і *в них* — Шв.). При цьому в одних ДМ (Бл., Кал., Лим.) грамема місц. відм. отримує форму *на них*, а род. відм. — *у йїх, без йїх*; в інших (Вш.) — навпаки (*на йїх, у н'їх, без н'їх*) або (СЦ) рівноправні варіанти (*на них* і *на йїх, у них* і *у йїх, без них* і *без йїх*).

У низці говірок варіювання таких післяприйменникових форм з протезою *н* і без неї складніше і залежить від прийменника, напр.: НЦ (*на йїх, у йїх, без йїх* і *без них*); Пк.2 (*на них, у них* і *у йїх, без йїх*); Пр. БД. (*на н'їх, у йїх, без них* і *без йїх*); Соф. (*на них, у них* і *у йїх, без них* і *без йїх*); Тр. (*на йїх, у йїх, без н'їх*); Мп. (*на йїх, у них, без них* і *без йїх*); Скр. (*на них* і *на йїх, у йїх, без йїх*), але загалом закономірно відзначається певна перевага форм без приставного *н* [14, к. 30]. Наведені приклади демонструють ще одну варіантну форму (*н'їх*), спорадично виявлену в різнотипних говірках ареалу (Мк., Пр. БД., Тр., Вш.).

Аналіз текстів окремих говірок з варіативністю прийменниково-відмінкових форм з протезою *н* і без неї (Шв., Пл., Яр.) доводить домінантність реалізацій без приставного *н* (*на йїх кажут', в йїх* тощо — Пл.).

Орудн. відм. займенника 3 особи ч. р. (*за ним* — Рл. 1) у говірках різних типів, зокрема й тих, де діє тенденція до усунення приставного *н* у род., знах., місц. відм., перевірена питальником в післяприйменниковій позиції (*з ним* чи *з йїм*), виражається формою *ним* (Бл., Скр., Гн., Ну., Вс., Ол., СЦ, Пб., Рл. 1 тощо); ж. р., згідно з питальником, представлено в ареалі лише

формою *нейу* (Рл. 1, Ол., Бл., Скр., Гн., Вш., Нс., Пб., Вс., Ну., Мп., ВК, НЦ, Пк. 2, Чист., Вол., СЦ, Ск, Віл., Шр., Мк., Пр. БД., Лим., Тр., Пр. Тат., Єл. тощо). Орудн. відм. займенника 3 ос. множ., як і ч. та ж. р. цього відмінка, переважно збігається з літературним стандартом — у більшості говірок ареалу має лише форму *ними* (з *ними*). Це загалом відповідає ситуації у багатьох південно-східних говорах [2, т. 3, ч. 4, с. 212] та спостереженням над українськими говірками МДД [8, с. 123]. Форма без протези на зразок з *йими* спорадична і локальна (Пб.).

Суттєвих і численних відмінностей від літературної мови й ареальних в уживанні питальних іменникових займенників *што, що* в українських говірках МДД наразі не відзначено, як і в дотеперішніх дослідженнях цих ДМ. Часткова специфіка передусім інтегральна для різних говірок і має фонетичний характер (форми дав. відм. *ко^ому, чо^ому*, варіантні до *кому, чо^ому*, форми орудн. відм. *чим / ч'ім*, варіантні до *чим¹*, форма *чо / ч'о*, варіантна до род. відм. *чо^ого* і давального *чому*, відбита і в непохідних (*а ч'о йа буду води л'ат' / шо йа ни хоч'у?*, *бабо / ч'о ти прийшла с'уда?* — Пк.), і похідних формах *н'іч'о, ч'о'то*). Лакунарність літературного варіанта *на кім, на чім* [8, с. 123–124] стосується не всіх говірок (*не^о мали на ч'ім шити / ни мали чим кормица, на ч'ім пекти* — Пк.).

Деякі з таких особливостей диференційні в ареалі. Напр., серед територіальних і внутрішньосистемних варіантів наз., знах. відм. займенника *що* є такі: *шчо, шч'о, шо, ш'о, што*. В. П. Дроздовський зауважив пом'якшення шиплячого [ч] як диференційну рису говірок північнобесарабської генези [9, с. 10], напевно й через це і тепер форми з пом'якшеними [ч] і [ш] властиві говіркам Рл. 1, Рл. 2, Мл., Пк. тощо, проте поширені й в інших. Форма *што*, спорадично засвідчена в різних говірках у мовленні окремих діалектоносіїв, асоціюється у мовців передусім із впливом російської мови, тому і не була внесена у питальник, адже відбиває радше орієнтацію мовців на російську мову, ніж особливості української діалектної. Проте у діалектних текстах говірки закарпатського типу (Пб.) варіант *што*, уживаний у займенниковій функції (наз., знах. відм.) та в ролі сполучника (*што, ш'тоб*), останнє виявлено й питальником, є питомою рисою і генетичним маркером [7, с. 83].

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що іменниковими займенниками — маркерами північнобесарабського діалектного типу — є форми *у него, до него, за него* та под., стягнені форми особових займенників (безпрієменникова форма ч. р. род. відм. *йго*, дав. відм. *йму*, ж. р. знах. відм. *йі, на н'у*). Генетичними маркерами закарпатського типу є, окрім варіантних форм род. відм. займенника *він* (*до него* і *до його*), ще й стягнена форма знах. відм. одн. ж. р. *на н'у*. Генетичним маркером західнополіського діалектного типу є те, що займенник *вона* у функції род. відм. зі значенням належності використовує присвійну форму (*нейін зошит* 'її зошит'), дав. відм. цього займенника має форму *й'йо*. Мішані говірки характеризують форми займенників з відсутнім початковим *н*, там де він наявний в літературній мові та інших українських говірках (*до його, на його, коло його, на йо^ому*), що поширилося й на редуковані говірки з південно-західно-буковинсько-подільською основою (Мл., Рл. 2), де ще в 50–60-ті рр. ХХ ст. відзначали форми на зразок *на него, до него*.

Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з повнішим охопленням питальником і обстеженням полімовних населених пунктів ареалу, де функціонують українські говірки, з дослідженням редукованих говірок, говірок міст і селищ міського типу регіону, з описом можливостей інтерференції в цій ланці морфологічної системи.

Література

1. Аркушин Г. Л. Іменний словотвір західнополіського говору : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 / Г. Л. Аркушин — К., 2005. — 44 с.
2. Атлас української мови : [в 3 т.]. — Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. — К. : Наукова думка, 1984. — 498 с. — (391 карта) ; Т. 2. Волинь, Наддніпрянина, Закарпаття і суміжні землі. / [ред. тому Я. В. Закревська]. — К. : Наукова думка, 1988. — 520 с. ; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. — К. : Наукова думка, 2001. — 266 с. — (206 карт).
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 1980. — 246 с.
4. Ващенко В. С. Полтавські говори / Василь Семенович Ващенко. — Харків : Вид-во Харківського ун-ту, 1957. — 539 с.
5. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Словозміна, службові слова / К. Ф. Герман. — Чернівці : ПРУТ, 1998. — Т. 2. — 215 с.
6. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини : Фонетика, фонологія / К. Ф. Герман. — Чернівці : Видавнича спілка «Час», 1995. — Т. 1. — 314 с.
7. Григорчук Л. М. Сполучник *що* / Л. М. Григорчук // Українська діалектна морфологія. — К., 1969. — С. 82–94.
8. Делюсто М. С. Граматика говірки у світлі тексту : дис. ... канд. філол. н. : 10.02.01. — К., 2010. — 235 с.

¹ У говірках південно-західної генези, напр. Пк., частіше представлено *чим* (*чи^ем*).

9. Дроздовский В. П. Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 661 / В. П. Дроздовский. — К., 1962. — 27 с.
10. Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці X республіканської діалектологічної наради. — К., 1961. — С. 132–155.
11. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області) : дис. ... канд. філол. наук : 661 / В. П. Дроздовський. — Одеса, 1962. — 473 с.
12. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. — [2-е вид. перероб.]. — К. : Радянська школа, 1966. — 307 с.
13. Касаткин Л. Л. Диалект липован — русских старообрядцев Нижнего Подунавья / Л. Л. Касаткин, Р. Ф. Касаткина, Т. Б. Юмсунова // Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету. — Ізмаїл, 2004. — Вип. 17. — С. 77–84.
14. Колесников А. О. Морфологія українських південнобессарабських говірок : генеза і динаміка : [монографія]; відп. ред. П. Ю. Гриценко. — Ізмаїл : «СМІЛ», 2015. — 676 с.
15. Логвин В. П. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини / В. П. Логвин // Територіальні діалекти і власні назви. — К., 1965. — С. 33–43.
16. Матвіяс І. Г. Діалектна основа словозміни в українській мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. — 2006. — № 5. — С. 52–65.
17. Мельничук О. С. Південноподільська говірка с. Писарівки (Кодимського р-ну Одеської обл.) / О. С. Мельничук // Діалектологічний бюлетень. — Вип. III. — К., 1951. — С. 44–68.
18. Могила А. П. Словозміна в говірках середньої Черкащини / А. П. Могила // Середньонаддніпрянські говори. — К., 1960. — С. 44–64.
19. Мукан А. М. Варіантність форм у деяких новостворених говорах української мови / А. М. Мукан // Українська діалектна морфологія. — К., 1969. — С. 191–199.
20. Мукан А. М. Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості : дис. ... канд. філол. н. : 661 / Мукан Агафія Михайлівна. — Глухів, 1960. — 291 с.
21. Нагин Я. Д. Говори Каховського і сусідніх районів Херсонської області : автореф. дис. ... канд. філол. н. : 661 / Я. Д. Нагин. — Київ, 1956. — 17 с.
22. Пачева В. М. Українські говірки Запорізького Надазов'я : автореф. дис. ... канд. філол. н. : 10.02.01 / В. М. Пачева. — Запоріжжя, 2002. — 18 с.
23. Шарпило Б. А. Сравнительно-историческая характеристика украинских говоров Восточной Слобожанщины (Старобельщины) : автореф. дис. ... канд. филол. н. : 661 / Б. А. Шарпило. — К., 1960. — 24 с.
24. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Гаврило Федорович Шило. — Львів : Вид-во Львів. пед. ін-ту, 1957. — 254 с.

References

1. Arkushyn, H. L. (2005), *Word Formation of the Substantive Grammatical Parts of the Western Polissian Dialect : Author's thesis: [Imennij slovotvir zakhidnopolis'kogo govoru : avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk]*, Kyiv, 44 p.
2. *Atlas of the Ukrainian language (1984–2001) [Atlas ukrajins'koji movy]*, Naukova dumka, Kyiv, V. 1, 498 p.; V. 2., 520 p.; V. 3., 266 p.
3. Bevzenko, S. P. (1980), *The Ukrainian dialectology [Ukrajins'ka dialektologija]*, Vishha shkola, Kyiv, 246 p.
4. Vaschenko, V. S. (1957), *The Dialects of Poltava region [Poltavs'ki govori]*, KhU, Harkiv, 539 p.
5. Herman, K. F. (1998), *Atlas of the Ukrainian North Bukovina dialects : Word-changing, functional parts of speech [Atlas ukrajins'kykh govirok Pivnichnoji Bukovyny: Slovozmyna, sluzhbovi slova]*, PRUT Chernivci, V. 2, 215 p.
6. Herman, K. F. (1995), *Atlas of the Ukrainian North Bukovina dialects : phonetics, phonology [Atlas ukrajins'kykh govirok Pivnichnoji Bukovyny : Fonetyka, fonologija]*, Chas, Chernivci, V. 1, 314 p.
7. Hryhorchuk, L. M. (1969), «The conjunction scho» [«Spoluchnik shho»], *The Ukrainian dialectal morphology*, pp. 82–94.
8. Delyusto, M. S. (2010), *The grammar of a dialect on the basis of dialectal text : dissertation [Gramatyka govorki u svitli tekstu : dis. ... kand. filol. nauk]*, Kyiv, 235 p.
9. Drozdovskij, V. P. (1962), *The Ukrainian dialects of the Bessarabia Seaside : Author's thesis [Ukrainskie govory Bessarabskogo Primor'ja : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk]*, Kiev, 27 p.
10. Drozdovskij, V. P. (1961), «The Ukrainian South-Bessarabia dialects» [«Pivdennobessarabs'ki ukrajins'ki govorki
11. Drozdovskij, V. P. (1962), *The Ukrainian dialects of the Bessarabia Seaside: dissertation [Ukrainskie govory Bessarabskogo Prymor'ja : dys. ... kand. filol. nauk]*, Odessa, 473 p.
12. Zhytko, F. T. (1966), *Sketches in Ukrainian Dialectology [Narysy z dialektologiji ukrajins'koji movy]*, Radians'ka shkola, Kyiv, 307 p.
13. Kasatkin, L. L., Kasatkina, R. F., Jumsunova, T. B. (2004), «The dialects of lipovans — Russian Old Believers of Low Danube», *Scientific Bulletin of Izmail State Humanitarian University* [«Dialekt lipovan — russkikh staroobriadcev Nizhnego Podunav'ja»], *Naukovyj visnyk Izmajils'kogo derzhavnogo gumanitarnogo universitetu*, Izmail, vol. 17, pp. 77–84.
14. Kolesnykov, A. O. (2015), *The morphology of Ukrainian South-Bessarabia dialects : origin and dynamics [Morfolohija ukrajins'kykh pvidenmobessarabs'kykh govirok : geneza i dynamika : monohrafija]*, SMIL, Izmail, 676 p.
15. Logvin, V. P. (1965), «The morphological system of dialects of Low Right Naddnistrschyna» [«Morfolohichna sistema govirok nizhn'oji pravoberezhnoji Naddnistrschyny»], *The territory dialects and Proper Nouns*, pp. 33–43.

16. Matvijias, I. H. (2006), «The dialectal basis of morphological forms in the Ukrainian literary language» [«Dialektna osnova slovozmyny v ukrajins'kij movi»], *Movoznavstvo*, Kyiv, No 5, pp. 52–65.
17. Melnychuk, O. S. (1951), «The South-Podillia dialect of the v. Pysarivka (Kodyma district, Odessa region)» [«Pivdenноподільська говірка с. Писарівки (Кодимського району Одеської обл.)»], *The Dialectal Digest*, No 3, pp. 44–68.
18. Mogyla, A. P. (1960), «Word-changing in the Middle Cherkasschyna dialects» [«Slovozmyna v govirkakh seredn'oji Cherkashhyny»], *The Middle Dnieper dialects*, pp. 44–64.
19. Mukan, A. M. (1969), «Forms alternativeness in some Ukrainian resettlement dialects» [«Variantnist' form u dejakykh novostvorenykh govorakh ukrajins'koho movy»], *The Ukrainian dialectal morphology*, pp. 191–199.
20. Mukan, A. M. (1960), *The Ukrainian Lower Danube dialects. Phonetic and grammatical peculiarities : dissertation [Ukrainskie naddunajskie govory. Fonetiko-grammaticheskie osobennosti : diss. ... kand. filol. nauk]*, Gluhiv, 291 p.
21. Nahin, Ja. D. (1956), *The dialects of Kakhovka and neighboring districts, Kherson region : Author's thesis : [Govory Kahovskogo i sosednikh rajonov Khersonskoj oblasti : avtoref. diss. ...kand. filol. nauk]*, Kiev, 17 p.
22. Pacheva, V. M. (2002), *Ukrainian dialects of Zaporizhzhya Priazovje : Author's thesis [Ukrajins'ki govorky Zaporiz'koho Nadzov'ja : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk]*, Zaporizhzhya, 18 p.
23. Sharpylo, B. A. (1960) *Comparative and historical characteristic of the Ukrainian East-Slobozhanschyna dialects (Starobelschyna) : Author's thesis [Sravnitel'no-istoricheskaja kharakteristika ukrainskikh govoro-v Vostochnoj Slobozhanshchiny (Starobel'shchiny) : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk]*, Kiev, 24 p.
24. Shylo, G. F. (1957), *The South-West dialects of USSR to the North of the Dniester [Pivdennozakhidni govory URSS na pivnich vid Dnistra]*, LPU, L'viv, 254 p.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Позначення населених пунктів

Білгород-Дністровський р-н: Віл. — Вільне; Вол. — Володимирівка; Мк. — Миколаївка; НЦ — Нова Царичанка; Пк.2 — Петрівка; Пр.БД. — Приморське; Сем. — Семенівка; Соф. — Софіївка; СЦ — Стара Царичанка; Ск. — Старокозаче; Уд. — Удобне; Чист. — Чистоводне; Шр. — Широке;
 Татарбунарський р-н: Тат. — м. Татарбунари; Див. — Дивізія; Лим. — Лиман; Пр.Тат. — Приморське; Рл. 2 — Ройлянка; Тр. — Трапівка;
 Саратський р-н: Мл. — Молдове; Пл. — Плахтіївка; Рл. 1 — Ройлянка; Яр. — Ярославка; Арцизький р-н: ВК — Веселий Кут; Вш. — Вишняки; Мп. — Мирнопілля; Нс. — Новоселівка; Плц. — Плоцьк; Пб. — Прямобалка;
 Тарутинський р-н: Бл. — Благодатне; Вс. — Височанське; Гн. — Ганнівка (Височанська сільрада); Єл. — Єлизаветівка (Юр'ївська сільрада); Ну. — Новоукраїнка; Ол. — Олександрівка; Пк. — Петрівка; Скр. — Скриванівка;
 Кілійський р-н: Лс. — Ліски; Труд. — Трудове; Шв. — Шевченкове;
 Ізмаїльський р-н: Бр. — Броска; Кал. — Каланчак; Кс. — Кислиця; Мт. — Матроска; Пшт. — Першотравневе; Сф. — Саф'яни.

КОЛЕСНИКОВ Андрей Александрович,

доктор філологічних наук, доцент кафедри українського мовознавства та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету; ул. Рєпина, 12, г. Ізмаїл, 68600, Україна;

тел.: +38 066 9745497; e-mail: akolesnykov2015@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8365-7598

МЕСТОИМЕННИЯ-СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ В УКРАИНСКИХ ГОВОРАХ МЕЖДУРЕЧЬЯ ДНЕСТРА И ДУНАЯ

Аннотация. *Цель* статьи — описать генетические и динамические признаки местоимений-существительных в украинских говорах междуручья Днестра и Дуная. *Предметом* анализа является функционирование грамматических форм и значений местоимений-существительных (личных, предметно-личных и вопросительных) в украинских говорах междуручья Днестра и Дуная — специфического полиязычного ареала, где украинские новожильческие говоры разнообразных диалектных типов взаимодействуют местами более двухсот лет с преимущественно новожильческими говорами диалектов румынского, русского, болгарского, гагаузского, албанского, цыганского языков. Местоименные граммы изучены с помощью *методики* анализа фонозаписей диалектной речи — диалектных текстов и ответов на вопросник, с особым вниманием к их противоречивым сведениям, что, по мнению автора, может быть источником информации о динамике говоров. *Результатом* исследования стало то, что прономинативы, соотносимые по морфологическим признакам с именами существительными, выявляют значительный диагностирующий потенциал как показатели генетических и динамических характеристик украинских говоров междуручья Днестра и Дуная. На основе проведенных наблюдений над функционированием местоимений-существительных сделаны *выводы* о том, что наиболее выразительно в ареале проявляются генетические типы украинских говоров с признаками моногенности юго-западной диалектной основы (буковинско-подольской, закарпатской, западнорумынской), а также противопоставляются динамические разновидности стойких и редуцированных говоров.

Ключевые слова: новожильческий украинский говор, грамматика, местоимения-существительные, диалектный тип, генетические маркеры, динамика.

Andrij O. KOLESNYKOV

Grand PhD in Philological Sciences, Associate Professor of Ukrainian Language and Literature Chair, Izmail State University for Humanities; 12 Repin str., Izmail, 68600, Ukraine; e-mail: akolesnykov2015@ukr.net; тел.: +38 066 9745497; ORCID ID: 0000-0002-8365-7598

SUBSTANTIVE PRONOUNS IN THE UKRAINIAN DIALECTS SPREAD BETWEEN THE DNIESTER AND THE DANUBE RIVERS

Summary. The *object* of the article is the problem of the origin and dynamics of the pronouns in the Ukrainian dialects spoken between the Danube and the Dniester rivers. The *subject* of this study is the specificity of substantive pronouns realization in the Ukrainian dialects of above-mentioned region. The *purpose* of the article is to investigate the peculiarities of substantive pronouns functioning in dialectal speech — dialectal texts and the questionnaire answers of bearers. The research is done descriptively. Due to a new *methodology* which takes into consideration the combining dialectal textography and special developed program the author had succeeded in illustrating the status of dialectal feature and stages of dialectal genesis, the study is differed by the application to contradictory data of dialectal texts and program as a source of linguistic information about dynamics. The *finding* of morphological analysis of substantive pronouns is defining according to the origin character monogeneous South-West Bukovina-Podillya, Zakarpatskiy, West-Polissya dialectal types. According to the degree of reduction the stable dialects with low reduction, minimal level of dynamics and unstable ones with higher degree of reduction, considerable level of dynamics are selected. The *practical value* of the research is to use the *results* of it to study the other Ukrainian dialects of this region.

Key words: Ukrainian resettlement dialect, grammar, substantive pronouns, the genesis markers, dialectal type, dynamics.

Статтю отримано 23.04.2016 р.

УДК 811.512.1'01'373.231/.232

МУССАБЕКОВА Урзада Абилкасимовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры тюркологии Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилёва; Астана, Казахстан; e-mail: mussabekovaya@yandex.kz; ORCID ID: 0000-0002-0784-3874

АНТРОПОНИМИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ДРЕВНИХ ТЮРКОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ДРЕВНЕТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ ПИСЬМЕННОСТИ)

Аннотация. *Цель* статьи — рассмотреть имя собственное, которое включает в себя культурную информацию, являясь отражением этнических и эстетических установок. *Объект* анализа связан с различными периодами социально-культурной жизни, характеризующейся стереотипными представлениями о функции имени в обществе, отражающей события его политической или духовной жизни. *Предмет* исследования — анализ антропонимических систем трёх больших групп в доисламский и исламский периоды тюркских народов. *Результаты* работы свидетельствуют о способности самосохранения семантической структуры и перечня единиц древнетюркской антропонимической системы. В работе использованы *методы* синхронического и диахронического изучения имён собственных, что позволяет перейти от описания частных закономерностей к обобщающим исследованиям антропонимических проблем в лингвистике, психологии и социологии. *Практическая* актуальность исследования сопряжена с неугасающим интересом людей к именам, познанию их значений, влияния на судьбу человека, его поведение в обществе. *Выводы.* Одной из причин «долголетия» тюркской антропонимической системы является её теснейшая связь с устойчивыми древними этническими традициями, которые проявляются в уважении предков и их имён. Антропонимия даёт уникальный богатый материал для исследования реликтовых словообразовательных моделей и этнической истории. В ЯКМ тюркских народов принцип антропоцентризма сохраняется даже тогда, когда цена жизни человека нивелируется, а общество избирает другие ценностные ориентиры.

Ключевые слова: антропонимическая система; имятворчество; имянаречение; новотюркская эпоха; древнетюркские и кыпчакские антропонимы; идентификация.

Постановка проблемы. В силу исторически сложившихся предпосылок развитие антропонимов играет огромную роль в жизни тюркского народа. В связи с этим несомненный интерес представляют современные тюркские антропонимы. Сегодня ономазиологический аспект имени собственного в большей степени проявляется в сфере функционирования языка, поскольку имена собственные появляются в естественно звучащем языке [10]. «Человек сначала должен